

પ્રકરણ-૮, સમુચિત સરકારની ફરજો અને જવાબદારીઓ

જાગૃતિ અભિયાન. ૩૯.

- (૧) સમુચિત સરકાર, મુખ્ય કમિશનર અથવા યથાપ્રસંગ, રાજ્ય કમિશનર સાથે વિચારવિનિમય કરીને, આ અધિનિયમ હેઠળ પૂરા પાડવામાં આવેલા અશક્ત વ્યક્તિઓના અધિકારોનું સંરક્ષણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે જાગૃતિ અભિયાન અને સંવેદનશીલતા કાર્યક્રમોનું સંચાલન કરશે, તેને પ્રોત્સાહન આપશે, આધાર આપશે અથવા ઉત્તેજન આપશે.
- (૨) પેટા-કલમ (૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કરેલા અભ્યાસક્રમો અને અભિયાનમાં,-
- (ક) સમાવેશ, સહનશીલતા, વિવિધતા માટે સહાનુભૂતિ અને સન્માનને પણ પ્રોત્સાહન આપવું જોઈશે;
 - (ખ) અશક્ત વ્યક્તિઓના કૌશલ, તેની ગુણવત્તા અને ક્ષમતાની માન્યતા અને કામદાર વર્ગ, શ્રમ બજાર અને વ્યાવસાયિક ફીના સંબંધમાં તેના ફાળા (પ્રદાન)ને પણ ઉત્તેજન આપવું જોઈશે;
 - (ગ) કૌટુંબિક જીવન, સંબંધો, બાળકોને જન્મ આપીને ઉછેરવાને લગતી તમામ બાબતો અંગે અશક્ત વ્યક્તિઓ દ્વારા કરવામાં આવતા નિર્ણયો માટે સન્માનની ભાવનાને પણ ઉત્તેજન આપવું જોઈશે;
 - (ઘ) અશક્તતાની માનવીય સ્થિતિ અને અશક્ત વ્યક્તિઓના અધિકારો અંગે શાળા, કોલેજ, યુનિવર્સિટી અને વ્યાવસાયિક તાલીમ કક્ષાએ માર્ગદર્શન આપવા સંબંધી અભિગમ (સમજણ/ સંસ્કરણ) અને સંવેદનશીલતા પણ પૂરી પાડવી જોઈશે;
 - (ચ) માલિક, વહીવટકર્તા અને સહ-કાર્યકરોને, અશક્ત વ્યક્તિઓની અશક્તતાવાળી પરિસ્થિતિ અને તેમના અધિકારો અંગે માર્ગદર્શન આપવા સંબંધી અભિગમ (સમજણ/ સંસ્કરણ) અને સંવેદનશીલતા પણ પૂરી પાડવી જોઈશે;
 - (છ) એવું પણ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈશે કે અશક્ત વ્યક્તિઓના અધિકારોનો, યુનિવર્સિટી, કોલેજ અને શાળામાંના પાઠ્યક્રમમાં સમાવેશ કરવામાં આવે.

પ્રાપ્યતા (સુલભતા) ૪૦.

કેન્દ્ર સરકારે, મુખ્ય કમિશનર સાથે વિચારવિનિમય કરીને, અશક્ત વ્યક્તિઓ માટે, શહેરી અને ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં લોકોને પૂરી પાડવામાં આવતી યોગ્ય પ્રૌદ્યોગિકી (ટેકનોલોજી) અને વ્યવસ્થા તથા બીજી સુવિધાઓ અને સેવાઓ સહિત ભૌતિક વાતાવરણ (પરિસ્થિતિ) વાહનવ્યવહાર (પરિવહન), માહિતી અને સંદેશાવ્યવહાર (સંચાર) માટે પ્રાપ્યતા (સુલભતા)ના ધોરણો ઠરાવતા નિયમો સ્પષ્ટપણે રજૂ કરવા જોઈશે.

વાહનવ્યવહાર (પરિવહન)માં પ્રવેશ ૪૧.

(૧) સમુચિત સરકારે,-

- (ક) પાર્કિંગની જગ્યા, શૌચાલય, ટિકિટ કાઉન્ટર અને ટિકિટ મશીનને લગતા પ્રાપ્યતા (સુલભતા) ધોરણોને અનુરૂપ બસસ્ટોપ, રેલ્વે સ્ટેશન અને વિમાન મથક ખાતે અશક્ત વ્યક્તિઓ માટે સુવિધાઓ;

- (ખ) તકનિકીપણે શક્ય હોય અને અશક્ત વ્યક્તિઓ માટે સલામત હોય, આર્થિક રીતે સધ્ધર હોય ત્યારે અને ડિઝાઇનમાં સંરપનાને લગતા મુખ્ય ફેરફારો આવશ્યક બનાવ્યા વિના, વાહનવ્યવહાર (પરિવહન) ની જૂની પદ્ધતિઓના ઉમેરા(રેટ્રોફિટીંગ)સહિત ડિઝાઇનના ધોરણોને અનુરૂપ હોય તેવી વાહનવ્યવહારની તમામ પદ્ધતિઓમાં પ્રવેશની સુલભ પ્રાપ્તિર;
- (ગ) અશક્ત વ્યક્તિઓ માટે જરૂરી હોય તેવા હલનચલનને સંબોધવા માટે, સુગમ (પ્રાપ્ય) રસ્તા, પૂરા પાડવા માટે યોગ્ય પગલાં લેવા જોઈશે.
- (ર) સમુચિત સરકારે, નીચે જણાવેલી બાબતો પૂરી પાડવા માટે પરવડે તેવી કિંમતે અશક્ત વ્યક્તિઓની વ્યક્તિગત હલનચલનને ઉત્તેજન આપવા યોજના અને કાર્યક્રમો વિકસાવવા જોઈશે,-
- (ક) પ્રોત્સાહનો અને રાહતો;
- (ખ) વાહનોનો ઉમેરો;અને
- (ગ) વ્યક્તિગત હલનચલન કરવા સંબંધી સહાય.

માહિતી અને સંદેશાવ્યવહાર પ્રોધોગિકી (ઇન્ફર્મેશન અને ટેકનોલોજી)ની સલભ પ્રાપ્તિ. ૪૨.

સમુચિત સરકારે,-

- (૧) ઓડિઓ (શ્રાવ્યબ), મુદ્રણ (પ્રિન્ટ) અને ઇલેક્ટ્રોનિક (વીજાણુ) માધ્યમમાં ઉપલબ્ધ તમામ વિગતો પ્રાપ્ય ફોર્મેટમાં હોય;
 - (૨) અશક્ત વ્યક્તિઓને, ઓડિઓ વર્ણન, બોલચાલ વિનાની સાંકેતિક ભાષા (સાઈન લેંગ્વેજ)નું અર્થઘટન અને નજીકમાં મથાળું (શીર્ષક) આપીને વીજાણુ માધ્યમની સુલભ પ્રાપ્તિ થાય;
 - (૩) રોજબરોજના ઉપયોગ માટે અભિપ્રેત હોય તેવા ઇલેક્ટ્રોનિક માલ અને સાધનસામગ્રી,સાર્વત્રિક ડિઝાઇનમાં ઉપલબ્ધ થાય,
- તેવું સુનિશ્ચિત કરવા માટે પગલાં લેવા જોઈશે.

ગ્રાહક માલ. ૪૩.

સમુચિત સરકારે,અશક્ત વ્યક્તિઓ માટેના સામાન્ય ઉપયોગ માટે,સાર્વત્રિકપણે ડિઝાઇન કરેલી ગ્રાહક પેદાશો (ઉત્પાદન) અને ઉપસાધનોના વિકાસ, ઉત્પાદન અને વિતરણને ઉત્તેજન આપવા પગલાં લેવા જોઈશે.

સુગમતા (સુલભતા) સંબંધી માપદંડોનું ફરજિયાત પાલન. ૪૪.

- (૧) બાંધકામ યોજનામાં, કલમ ૪૦ હેઠળ કેન્દ્ર સરકારે ઘડેલા નિયમોનું પાલન ન કરવામાં આવે, તો કોઈપણ સંસ્થાને કોઈ મકાનનું બાંધકામ કરવા માટે, પરવાનગી આપવી જોઈશે નહિ.
- (૨) કેન્દ્ર સરકારે,ઘડેલા નિયમોનું બાંધકામ યોજવામાં પાલન ન કર્યું હોય તે સિવાય કોઈપણ સંસ્થાને, યોજનાની પૂર્ણતા અંગેનું પ્રમાણપત્ર આપવું જોઈશે નહિ અથવા મકાનનો કબજો લેવા માટે પરવાનગી આપવી જોઈશે નહિ.

વિદ્યમાન આંતરમાળખું અને મકાન ઉપલબ્ધ કરવા માટેની સમયમર્યાદા અને તે હેતુ માટે કાર્યવાહી. ૪૫.

- (૧) તમામ વિદ્યમાન સાર્વજનિક (જાહેર) મકાનોને, આવા નિયમોના જાહેરનામાની તારીખથી પાંચ વર્ષથી વધુ ન હોય તેટલી મુદતની અંદર, કેન્દ્ર સરકારે સ્પષ્ટપણે રજૂ કરેલા નિયમો અનુસાર ઉપલબ્ધ કરવા જોઈશે:

પરંતુ કેન્દ્ર સરકાર, રાજ્યોને તૈયારીની તેની પ્રક્રિયા (સ્થિતિ) અને બીજા સંબંધિત માપદંડોને આધારે, રાજ્યોને, આ જોગવાઈનું પાલન કરવા માટેની મુદત (દરેક) કેસના આધારે લંબાવવાની પરવાનગી આપી શકશે.

- (૨) સમુચિત સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળોએ, તમામ પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રો, સિવિલ હોસ્પિટલ, શાળાઓ, રેલવે સ્ટેશન અને બસ સ્ટોપ જેવી આવશ્યક સેવાઓની જોગવાઈ કરીને, તેના તમામ મકાનો અને જગ્યામાં સુગમતા પૂરી પાડવા માટે, અગ્રતા નિર્ધારણ આધારિત કાર્ય યોજના, સ્પષ્ટપણે રજૂ કરીને પ્રસિદ્ધ કરવી જોઈશે.

સેવા પૂરી પાડનાર દ્વારા પ્રાપ્યતા (સુલભતા) માટેની સમયમર્યાદા. ૪૬.

સેવા પૂરી પાડનારા સરકારી અથવા ખાનગી હોય તેણે, કલમ ૪૦ હેઠળ કેન્દ્ર સરકારે સ્પષ્ટપણે રજૂ કરેલા પ્રાપ્યતા (સુલભતા) અંગેના નિયમો અનુસાર સેવાઓ આવા નિયમોના જાહેરનામાની તારીખથી બે વર્ષની મુદતની અંદર પૂરી પાડવી જોઈશે:

પરંતુ કેન્દ્ર સરકાર, મુખ્ય કમિશનર સાથે વિચારવિનિમય કરીને, સદરહુ નિયમો અનુસાર સેવાઓની અમુક કક્ષા પૂરી પાડવા માટેની મુદત લંબાવી શકશે.

માનવ સંસાધન વિકાસ. સ. ૧૯૯૨ નો ૩૪મો. ૪૭.

- (૧) ભારતની પુનઃસ્થાપન કાઉન્સિલ અધિનિયમ, ૧૯૮૨ હેઠળ રચવામાં આવેલી ભારતની પુનઃસ્થાપન કાઉન્સિલના કોઈ કાર્ય અને તેની સત્તાને બાધ આવ્યા સિવાય, સમુચિત સરકાર, આ અધિનિયમના હેતુઓ માટે માનવ સંસાધન વિકસાવવા પ્રયત્ન કરશે અને તે હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે,-

- (ક) પંચાયતી રાજ સભ્યો, વિધાનમંડળના સભ્યો, વહીવટકર્તા, પોલીસ અધિકારીઓ, ન્યાયાધીશ અને વકીલની તાલીમ માટેના તમામ અભ્યાસક્રમોમાં અશક્તતા સંબંધિત અધિકારો અંગે સૂચિત આદેશ આપશે;
- (ખ) શાળા, કોલેજ અને યુનિવર્સિટી અધ્યાપકો, તબીબો, પરિચારિકા (નર્સ), અર્ધ-તબીબી કર્મચારીવર્ગ, સમાજ કલ્યાણ અધિકારીઓ, ગ્રામીણ વિકાસ અધિકારીઓ, આશા કાર્યકરો, આંગણવાડી કાર્યકરો, ઈજનેરો (એન્જિનિયર), સ્થપતિ (આર્કિટેક્ટ) બીજા વ્યવસાયિકો અને સમુદાય (સમાજ) કાર્યકરો માટેના તમામ શિક્ષણ અભ્યાસક્રમો માટે અંગભૂત ભાગ તરીકે અશક્તતાને દાખલ કરવી જોઈશે;
- (ગ) સ્વતંત્ર જીવનમાં તાલીમ અને સંભાળ (ટેબરેખ) રાખવા અને આધાર આપવા અંગે કુટુંબો, સમુદાયના સભ્યો અને બીજા સ્ટેકહોલ્ડર્સ તથા સેવા પૂરી પાડનાર માટેના સામુદાયિક સંબંધોમાં, તાલીમ સહિત ક્ષમતા સર્જન કાર્યક્રમો શરૂ કરવા જોઈશે;
- (ઘ) પારસ્પરિક યોગદાન અને સન્માન અંગે સામુદાયિક સંબંધો ઊભા કરવા માટે, અશક્ત વ્યક્તિઓ માટે, સ્વતંત્ર તાલીમ સુનિશ્ચિત કરવી જોઈશે;
- (ચ) બેલકૂદ, રમતગમત, સાહસ પ્રવૃત્તિઓ અંગે ધ્યાન આપીને, બેલકૂદ શિક્ષકો માટે તાલીમ કાર્યક્રમોનું સંચાલન કરવું જોઈશે;
- (છ) ફરમાવવામાં આવે તેવા બીજા કોઈ ક્ષમતા વિકાસ પગલાં લેવા જોઈશે.

- (૨) તમામ યુનિવર્સિટીએ, એવા અભ્યાસ માટેના અભ્યાસ કેન્દ્રોની સ્થાપના સહિત અશક્તતા અભ્યાસમાં શિક્ષણ અને સંશોધનને ઉત્તેજન આપવું જોઈશે.
- (૩) પેટા-કલમ (૧) હેઠળ જણાવેલી જવાબદારી પરિપૂર્ણ કરવા માટે સમુચિત સરકારે, દરેક પાંચ વર્ષમાં જરૂરિયાત આધારિત પૃથ્થકરણ હાથ ધરવું જોઈશે અને આ અધિનિયમ હેઠળની વિવિધ જવાબદારીઓ હાથ ધરવા માટે, યોગ્ય કર્મચારીવર્ગની ભરતી, પ્રવેશ યોગ્યતા, સંવેદનશીલતા, સંસ્કરણ અને તાલીમ માટે યોજના સ્પષ્ટપણે રજૂ કરવી જોઈશે.

સામાજિક ઓડિટ. ૪૮.

સમુચિત સરકારે, અશક્ત વ્યક્તિઓનો સમાવેશ કરતી તમામ સામાન્ય યોજના અને કાર્યક્રમોનું સામાજિક ઓડિટ હાથ ધરવું જોઈશે, જેથી કરીને, એવું સુનિશ્ચિત કરી શકાય કે યોજના અને કાર્યક્રમોનો અશક્ત વ્યક્તિઓ ઉપર પ્રતિકૂળ પ્રભાવ ન પડે અને અશક્ત વ્યક્તિઓની જરૂરિયાતો અને તેના હિતસંબંધો સંતોષી શકાય.